

Spenglers *Ondergang* toen en nu

In de jaren twintig van de vorige eeuw was Oswald Spenglers *Der Untergang des Abendlandes* (1918-1922) een groot succes in de boekhandel. De titel alleen al kwam tegemoet aan het gevoel van malaise dat veel Duitsers hadden overgehouden aan de verloren wereldoorlog. Stond de nederlaag niet gelijk aan het einde van de beschaving? Dat Spengler het nooit zo had bedoeld, drong aanvankelijk maar tot weinigen door. Het succes berustte welbeschouwd op een misverstand. Spengler had zijn boek geschreven tijdens de oorlog, toen hij nog geloofde in de Duitse overwinning. Het was bedoeld als zijn bijdrage aan de krijgsinspanningen.

Hoe zou een boek met zo'n titel de overwinning kunnen bevorderen? Het antwoord staat in het boek. Door de Duitsers erop te wijzen dat zij niet meer in een bloeiende *Kultur* leefden maar in een veel oppervlakkiger *Zivilisation*, hoopte Spengler zijn landgenoten meer realiteitszin bij te brengen, meer gevoel voor harde feiten in plaats van hooggestemde idealen en abstracte waarheden. Duitsland had behoefte aan nuchtere, illusie-loze *Tatsachenmenschen*, niet aan dichters en dromers. De wereldoorlog was geen worsteling van de Duitse *Kultur* met de Franse en Engelse *Zivilisation*, zoals de officiële propaganda het voorstelde, maar een brute strijd om de wereldmacht, typerend voor de 'civilisatie', de periode van verval die - overal in de westerse cultuur - was ontstaan na het verdwijnen van de ware creativiteit. Voor Duitsland, dat als relatief jonge natie nog niet al zijn energie had verbruikt, bood deze situatie geweldige mogelijkheden, op voorwaarde dat men zich aanpaste aan de nieuwe werkelijkheid.

Na de nederlaag, toen het eerste deel van *Der Untergang des Abendlandes* het grote publiek bereikte, hoefde Spengler deze boodschap niet of nauwelijks te veranderen. Volgens hem was de strijd om de wereldmacht nog maar net begonnen. Duitsland mocht de eerste ronde onverwacht en onverhoopt hebben verloren, er zouden nog vele andere ronden volgen, met nieuwe kansen op revanche.

De nederlaag had wél de politieke situatie in Duitsland veranderd: van een keizerrijk was het land een democratische republiek geworden - tot Spenglers afgrijzen. Om de volgende keer te winnen diende korte metten te worden gemaakt met de republiek van Weimar, een opgedrongen regime dat - als alle parlementaire democratieën - in werkelijkheid vooral door het grote geld werd geregeerd. De toekomst was aan een nieuw soort dictators, die Spengler naar antiek voorbeeld 'Caesaren' noemde. Aan de strijd tussen recht en geld, typerend voor het parlementarisme, zouden zij voorgoed een eind maken. Daarbij hoorde een 'Pruisisch socialisme', zoals Spengler het in *Preußentum und Sozialismus* (1919) noemt: een autoritaire orde, waarvan het socialisme ('bevrijd' van Marx, klassenstrijd en sociale rechtvaardigheid) niets anders betekende dan: 'macht, macht en nog eens macht'. Ideaal voor de alleenheerschappij en strijdvaardigheid van de toekomstige Caesaren.

Hoewel Spengler er nooit in slaagde om in Adolf Hitler zo'n nieuwe Caesar te zien (uit afkeer van diens biologische antisemitisme en, minstens zo belangrijk,

diens keuze voor een massapartij), zal duidelijk zijn dat zijn politieke ideeën mijlenver afstaan van wat tegenwoordig in Nederland tot de politieke en intellectuele *mainstream* behoort. Zelfs onze nieuwe rechtse politici verschillen op essentiële punten met Spengler van mening, getuige hun geestdriftige omarming van democratie en (tegenover de 'achterlijke' islam) van homo- en vrouwenrechten. Spengler had een gloeiende hekel aan geëmancipeerde 'Ibsen-Weiber' (vrouwen deugden alleen voor het moederschap), over homo's heeft hij het niet eens. Maar er is ook nog een ander verschil. Bij Spengler ontbreekt de afkeer van immigratie en rasvermenging. In zijn laatste boek *Jahre der Entscheidung* (1933) lezen we zelfs: 'Een levendige maatschappij vernieuwt zichzelf onophoudelijk door waardevol bloed, dat van onderaf, van buitenaf binnenstroomt. Het bewijst de innerlijke kracht van de levendige vorm, hoeveel zij kan opnemen, verfijnen en integreren zonder onzeker te worden'.

Het lijkt er dus op dat de verrassend massale belangstelling (tegen de 600 man in poptempel Paradiso) bij de presentatie op 10 oktober j.l. van de eerste Nederlandse vertaling van *Der Untergang des Abendlandes*, overigens een formidabele prestatie van Mark Wildschut, eveneens op een misverstand berustte. Tenzij de zaal gevuld was met politieke medestanders, *quod non*.

En wat te denken van de culturele avondjes (ik heb er al een paar meegemaakt) waarop, omlijst door fijne klassieke muziek, beschaafd wordt gediscussieerd over Spengler en zijn boek? Met de boodschap van *De ondergang van het Avondland* zijn ze, op z'n zachtst gezegd, lastig te verenigen. Volgens Spengler deed de Duitse jeugd er verstandig aan kunst, poëzie en filosofie de rug toe te keren ten gunste van techniek, politiek en natuurwetenschappen. Met gedichten win je geen oorlogen. Over zichzelf schreef hij in de inleiding: 'Voor de prachtig heldere, hoogintellectuele vormen van een oceaanstomer, een staalfabriek, een precisie-instrument, voor de subtiliteit en elegantie van bepaalde chemische en optische processen geef ik graag dat hele zootje bijeengeraapte stijlen van de huidige kunstnijverheid, inclusief schilderkunst en architectuur, cadeau. Aan een Romeins aquaduct geef ik de voorkeur boven alle Romeinse tempels en standbeelden'. De 'civilisatie' was ook een tijd van neergang en verval op artistiek gebied. Dus weg ermee. Hetzelfde gold voor de filosofie - zijn eigen 'morfologie van de wereldgeschiedenis' presenteert Spengler niet voor niets als de 'laatste filosofie' van het Avondland, een filosofie waaruit zonneklaar bleek dat voor iets anders geen plaats meer was.

Je zou dat een Hegeliaans trekje kunnen noemen, zoals er wel meer bij Spengler te vinden zijn. Wat alleen ontbreekt, dat is de centrale positie van de Rede. In plaats van rationaliteit en begripsmatige kennis benadrukt Spengler juist irrationaliteit, een visionaire blik en 'fysionomische tact', het historische timmermansoog dat hem in staat stelde in de zee van gegevens de passende analogieën en gelijkenissen te vinden, waarmee hij meende de toekomst te kunnen voorspellen. Om niets anders was het hem te doen.

De 'wereldgeschiedenis' bestond uit acht grote culturen (Egyptisch, Babylonisch, Chinees, Indiaas, Mexicaans, antiek, Arabisch en Westers), die alle

dezelfde cyclus doorliepen van opkomst, groei, bloei en ondergang. Culturen beschouwde Spengler als levende organismen met ieder een eigen 'ziel'. Daarin lagen hun mogelijkheden opgeslagen, die alle volgens een noodzakelijk 'lot' (*Schicksal*) werden verwezenlijkt. Was dat eenmaal gebeurd, dan kwam onherroepelijk de ondergang, een ander woord (aldus Spengler in een lezing uit 1921) voor 'voltooiing'. Vanwege de 'gelijktijdigheid' van dezelfde fasen in de verschillende culturen, moest het mogelijk zijn om voor zijn eigen, nog niet voltooide Westerse of 'Faustische' cultuur, die rond 1800 haar laatste - 'geciviliseerde' - fase was ingegaan, in grote lijnen de toekomst te voorspellen. Als historicus was Spengler ook een profet.

Daartoe was een geheel eigen benadering van de geschiedenis vereist, sceptisch ten opzichte van de gangbare opvattingen en principieel verschillend van de manier waarop de wetenschap de natuur bestudeerde. In de geschiedenis geen causaliteit en geen wetten, maar uitsluitend feiten en de onontkoombaarheid van het lot. Geschiedenis was niet iets 'gewordens' en doods, zij was 'wordend', vol leven, en kon alleen met een fijngevoelige, intuïtieve blik, de reeds genoemde 'fysionomische tact', adequaat worden waargenomen.

In *De ondergang van het Avondland* presenteert Spengler het als een ontdekking van hemzelf - in werkelijkheid waren denkers als Dilthey, Windelband en Rickert, met hun tegenstelling tussen geesteswetenschappen en natuurwetenschappen, hem voorgedaan. Zijn morfologische methode had hij bovendien ontleend aan Goethe, in de achttiende eeuw als natuuronderzoeker de grote tegenpool van Newton. Hoewel Spengler alle romantiek afwees als wereldvreemde dromerij, stelde hij zich op als een 'geniale' romantische ziener en dichter. Geschiedschrijving blijkt ook voor hem een vorm van 'poëzie' te zijn, net als voor Vico, Herder en Novalis: 'Natuur moet men wetenschappelijk behandelen, over geschiedenis moet men dichtwerken schrijven'. En dat in een *Zivilisation* die volgens dezelfde Spengler geen enkele boodschap meer zou hebben aan kunst en poëzie.

Zoiets kun je niet langer een misverstand noemen, het heeft meer van een flagrante tegenstrijdigheid of innerlijke verscheurdheid, en dan wordt het pas echt interessant. Bij Spengler komen we een dergelijke *Zerrissenheit* voortdurend tegen. Ook als persoon was hij een vat vol tegenstrijdigheden, in veel opzichten het tegendeel van wat hij op papier verkondigde. Dat blijkt onder meer uit de autobiografische notities die in 2004 postuum zijn uitgegeven onder de veelzeggende titel *Ich beneide Jeden, der lebt*. We ontmoeten een angstige misantroop en hypochonder, die in zijn gepubliceerde werk strijd en levenslust dwingend aanbeveelt. Ook blijkt hij gek te zijn op de kunst en muziek uit het verleden, waarvan hij zijn jongere landgenoten probeert te vervreemden. Thomas Mann vond dat (in een vernietigende bespreking van 'Spenglers leer' uit 1922) getuigen van 'perversiteit' en van 'wrede zelfoverwinning en zelfverloochening'. Je kunt het ook positiever bekijken, en dan behoort Spengler tot de zeldzame cultuurcritici die zichzelf niet uitsluiten van wat zij kritiseren. Door in te gaan tegen zijn eigen tijd die nog te veel illusies zou koesteren over de levensvatbaarheid van een uitgebloede *Kultur*, ging hij ook in tegen zichzelf. Zijn cultuurkritiek was tegelijk zelfkritiek.

Maar de tegenstrijdigheden beperken zich niet tot de persoon Spengler. Ze zitten ook in zijn doctrine, bijvoorbeeld in de tegenstelling tussen bestaan (*Dasein*) en bewustzijn (*Wach-sein*) ofwel tussen 'bloed' en 'geest', waaraan elke cultuur tenslotte bezwijkt nadat in de 'civilisatie' de geest met zijn even loze als abstracte 'waarheden' de overhand heeft gekregen. De grootste contradictie komt echter in beeld als we enige afstand nemen en proberen het geheel van de moderne wereld in het oog te krijgen. Spengler blijkt dan een denker, aan wiens gedachtegoed de fundamentele *verdeeldheid* van die wereld zich exemplarisch laat demonstreren. Spengler schreef elke grote cultuur een karakteristieke 'ziel' toe, waaraan alle cultuurverschijnselen symbolisch uitdrukking gaven. Alleen van de moderne westerse cultuur kun je zeggen - met Goethe in diens *Faust* - dat zij niet één maar 'twee zielen' in haar 'borst' draagt: een verlichte en een romantische, die het zelden of nooit met elkaar eens zijn. Spenglers innerlijke *Zerrissenheit* laat goed zien waar de grenslijn loopt, namelijk dwars door onszelf.

Hoe waar dit is, leert een nadere kennismaking met Spenglers vreemde en voor menigeen ongetwijfeld ook bevreemdende gedachtegoed. Pruisisch socialisme, verheerlijking van macht, oorlog en geweld, afkeer van vrouwenemancipatie en liefde voor het ras - ook al blijkt dit laatste meer te maken te hebben met rangorde dan met afstamming, dan nog lijkt er in onze politiek correcte tijden voor de lezer alle reden te zijn om op hygiënische afstand te blijven. Maar wie minder last heeft van politieke correctheid kan via de lectuur van Spengler iets van zichzelf ontdekken dat hem anders wellicht zou zijn ontgaan. Afgezien van zijn niet geringe *historische* betekenis, zit dáár het actuele belang van alle aandacht voor Spengler, zelfs op beschaafde culturele avondjes. Via de confrontatie met Spengler kunnen we onze eigen *Zerrissenheit* beter leren kennen en iets corrigeren van de onvermijdelijke eenzijdigheid die elke ideologische positie eigen is. Bijvoorbeeld doordat we ontdekken dat niet alles in het gedachtegoed van een extreem rechtse denker als Spengler zo vreemd is als het op het eerste gezicht lijkt te zijn. Bij nader inzien komen we bij hem ook het nodige tegen dat tegenwoordig vooral met progressief links wordt geassocieerd.

Zo is Spenglers geschiedfilosofie getekend door een strikt cultuurrelativisme: de acht grote culturen zijn niet alleen alle verschillend, ze zijn ook alle gelijkwaardig. Er bestaat geen bovencultureel criterium waarmee kan worden vastgesteld welke cultuur superieur of inferieur zou zijn. Om dezelfde reden is het onmogelijk om van vooruitgang te spreken, laat staan van een vooruitgang in de richting van waarden die iedereen onmiddellijk zal herkennen als typisch westers of Europees. En dat leidt weer naar een ander opmerkelijk en eveneens niet direct met extreem rechts te verbinden trekje: de afwijzing van wat tegenwoordig als 'eurocentrisme' in de postmoderne en postkoloniale verdomhoek terecht is gekomen.

In de inleiding bij *De ondergang van het Avondland* verzet Spengler zich tegen het gangbare historische schema van 'oudheid - middeleeuwen - nieuwe tijd'. Daarin ontwaart hij slechts de 'door geen enkele scepsis beteugelde ijdelheid van de West-Europese mens', die het niet kan laten zijn eigen historie te projecteren op de rest van de wereldgeschiedenis. Tegenover dit 'ptolemaïsche stelsel', met Europa

als 'centrale zon', plaatst Spengler de 'copernicaanse ontdekking' van zijn eigen stelsel, waarin 'de oudheid en de westerse wereld naast India, Babylon, China, Egypte, de Arabische en Mexicaanse cultuur [...] op geen enkele manier een bevoorrechte plaats innemen'.

Hoogstens zou je in het feit dat alleen een Europese denker tot de juiste kijk op de geschiedenis in staat blijkt, nog een restje eurocentrisme kunnen zien, ware het niet dat Spengler zijn historisch inzicht tegelijk relativeert, door het exclusief aan de westerse cultuur in haar vervalphase te koppelen. De waarheid van dat inzicht is tijd- en plaatsgebonden, afhankelijk van de cultuur waarin het is ontstaan en in principe alleen daarvoor geldig. In Spenglers wereldbeeld kan geen enkele waarheid aanspraak maken op algemene geldigheid en dus ook niet op superioriteit. Hetzelfde geldt voor alle moraal. De cultuurrelativist blijkt evenzeer een consequente waarheids- en waardenrelativist te zijn, aanhanger van Nietzsches 'perspectivisme', die elke vorm van absolutisme of universalisme ontmaskert als een abstract gegoochel: het bedrieglijke product van de wereldvreemde 'geest'.

Spenglers cultuurrelativisme annex anti-eurocentrisme doet denken aan sommige recente pogingen om te komen tot een nieuwe 'wereldgeschiedenis', waarin meer recht wordt gedaan aan de volkeren en culturen buiten West-Europa. Niet alles is bedacht door de Europeanen en vervolgens aan de rest van de wereld doorgegeven, betogen historici als C.A. Bayly (*The birth of the modern world, 1780-1914*), John M. Hobson (*The eastern origins of western civilisation*) en Jack Goody (*The theft of history*). In plaats van eenrichtingsverkeer zou er sprake zijn geweest van een permanente wisselwerking en wederzijdse beïnvloeding. Nog altijd denken veel Europeanen dat democratie, vrijheid, markteconomie, filosofie, natuurwetenschap en romantische liefde (om slechts een paar voorbeelden te noemen) exclusief westerse uitvindingen zijn, maar volgens deze historici klopt daar niets van. Ook het gemak waarmee de moderne wereld, die zich nu als 'globalisering' mondiaal verspreidt, uitsluitend tot Europese wortels pleegt te worden herleid, is nodig aan revisie toe: de culturen van het Midden-Oosten en Azië hebben er, zij het soms lang geleden, ook heel wat aan bijgedragen. Het wordt hoog tijd dat volmondig te erkennen en in kaart te brengen.

Met de waardering voor vreemde culturen zou Spengler van harte hebben ingestemd, niet met de invloed die van India, China en de islam op de westerse beschaving zou zijn uitgegaan. Spengler beschouwde zijn acht grote culturen stuk voor stuk als andere en volstrekt op zichzelf staande 'organismes'. Van beïnvloeding of zelfs maar van wederzijds begrip kon daarom geen sprake zijn. Wel erkende hij een fenomeen dat hij 'historische pseudomorfose' noemt: soms was de aanwezigheid van een oude cultuur nog zo dominant dat de 'ziel' van de nieuwe cultuur een tijdlang verborgen bleef onder de vormen van die oude cultuur. Dat was gebeurd bij de Arabische of 'magische' cultuur, die Spengler met de geboorte van Christus laat beginnen en die pas zeer geleidelijk haar antieke aanschijn had weten af te schudden. Een andere 'pseudomorfose' gaf Rusland te zien, waar onder de westerse vermomming van het bolsjewisme (in Spenglers ogen een voortzetting

van de moderniseringspolitiek van Peter de Grote) de ware Russische ziel bezig zou zijn met ontwakten ten einde een nieuwe grote cultuur te vormen.

Dit alles valt weer minder makkelijk te rijmen met de huidige 'wereldgeschiedenis', die juist benadrukt dat de moderne wereld is voortgekomen uit de geschiedenis van de *hele* mensheid. Voor Spengler was *mensheid* enkel een 'zoölogisch' begrip, er bestond volgens hem niet zoiets als een gemeenschappelijke geschiedenis van de mensheid. De wereldgeschiedenis, dat waren die acht grote culturen, die zich na en soms ook naast elkaar hadden ontwikkeld. Volstrekt van elkaar gescheiden en ook zonder gezamenlijk doel. Buiten hun aparte geschiedenissen was het leven ontbloot van elke zin of betekenis. Maar daarbinnen waren zin en betekenis wel degelijk te vinden, namelijk in het verwezenlijken van alle mogelijkheden die in de cultuurziel besloten lagen. De onmogelijkheid van externe zin volgt automatisch uit het cyclische verloop van elke cultuur: zodra alle mogelijkheden waren gerealiseerd, doofde de creativiteit en begon de ondergang. Dat betekende alleen niet dat het leven daarmee *alle* zin kwijtraakte. Ook in de vervalsperiode, in de 'civilisatie', was nog een zinvol bestaan mogelijk. Met die gedachte probeerde Spengler zijn landgenoten een hart onder de riem te steken.

Zin, vervulling van zijn bestaan, vond een mens immers niet alleen in individuele of collectieve creativiteit, maar ook in de strijd en wedijver tussen volkeren en staten, volgens Spengler de concrete dragers van elke cultuur. 'De oorlog is de vader van alle grote dingen', zegt hij Herakleitos na, over wie hij in 1904 zijn dissertatie schreef. In de 'civilisatie' restte nog alleen de oorlog en had de grootheid slechts een expansief karakter. Hoewel de resultaten het niet haalden bij die van de culturele bloei, viel ook aan een imperialistische strijd om de wereldmacht de bevrediging te ontnemen van een volledig leven.

Wat Spengler precies op het oog heeft, wordt pas goed duidelijk als we zien hoe hij het verlangen naar wereldvrede afwijst. Om te beginnen acht hij de wereldvrede een onmogelijkheid omdat toch niet iedereen eraan mee zou doen. Wie dat weigerde te geloven, leverde zich uit aan een minder scrupuleuze tegenstander. Maar er speelt ook nog iets anders mee. In *De ondergang van het Avondland* lezen we: 'Het begint met de statenvernietigende wens om tot een algemene verzoening te komen en eindigt ermee dat niemand een hand uitsteekt zolang het ongeluk alleen de buurman treft'. Beluister hierin geen morele verontwaardiging, dat is niks voor Spengler, maar wel een diepe minachting voor de lafheid die in de vredeswens schuilgaat. Alsof wie naar vrede verlangt, geen eergevoel heeft. Eer hoort bij adel en aristocratie, begrippen die Spengler niet zozeer koppelt aan afstamming en privileges als wel aan rangorde en kwaliteit en die hij ook wel aanduidt als 'ras'. Een pacifist, met andere woorden, is in Spenglers ogen geen rasmens: hij verzaakt zijn menselijk potentieel, terwijl het erom gaat juist dat - binnen het gegeven kader van de cultuur - maximaal te verwerkelijken.

Nog een veelzeggend citaat, nu uit *Preußentum und Sozialismus*. Na te hebben betoogd dat leven en geschiedenis geen doelen hebben buiten zichzelf, schrijft Spengler: 'Maar dit leven dat ons is geschonken, deze werkelijkheid om ons heen, waarin wij door het lot zijn geplaatst, vullen met de hoogst mogelijke inhoud, zo te

leven dat wij op onszelf trots mogen zijn, zo te handelen dat van ons ergens in deze zich voltooiende werkelijkheid iets voortleeft, dat is de opdracht'. Met in het tweede deel van *De ondergang van het Avondland* de toevoeging dat het hoogste niet bestaat uit het handelen *an sich*, maar uit het 'kunnen bevelen', en de hoogste staatsmanskunst uit de eliminatie van het toeval door het scheppen van een 'nieuwe traditie'.

Wat we hier zien opdoemen is een aristocratische levenshouding, weggelegd voor slechts weinigen, die volkomen haaks staat op de democratische levenshouding die haar vervulling zoekt in rechtvaardigheid, gelijkheid, vrijheid en geluk voor allen. Bij Spengler gaat het om een bijzondere intensiteit van leven voorbij alle recht en moraal en zelfs voorbij alle geluk - Nietzsche zou het een leven 'in grote stijl' hebben genoemd. Een *esthetisch* eerder dan een *moreel* ideaal, al past er wel degelijk een eigen - aristocratisch - ethos bij waarin het draait om zaken als plicht, trouw, respect, energie en moed.

De tegenstelling tussen romantische levensintensiteit en verlichte rechtvaardigheid past naadloos in de fundamentele verdeeldheid van onze moderne westerse cultuur. Het gaat om twee moeilijk met elkaar te verenigen opties ervan. In het recente verleden hebben politieke en maatschappelijke stromingen elkaar uit naam van deze idealen (hoe anders soms ook verwoord) op leven en dood bestreden. Met als gevolg, na nog een wereldoorlog en het uiteenvallen van de koloniale imperia, een onmiskenbaar geopolitiek machtsverlies voor Europa, al bleef dat een tijdlang verborgen onder de niet verminderde en zelfs beduidend toegenomen welvaart. Verder leek de na het einde van de Koude Oorlog in een stroomversnelling geraakte globalisering Europa in de kaart te spelen. Tenslotte waren het háár verworvenheden op economisch, politiek, wetenschappelijk, technisch en cultureel terrein die zich, via haar kind Amerika, breed maakten over het hele aardoppervlak - totdat de nieuwe 'wereldgeschiedenis' roet in het eten gooide. Ook zonder Spenglers historische scepsis is het niet moeilijk in die wereldgeschiedenis de symbolische weerspiegeling te zien van de verschuivende machtsverhoudingen, net zoals het oude eurocentrisme de verdwenen koloniale macht weerspiegelde.

Het is verleidelijk om de opkomst van nieuwe machten, en dan tegenwoordig eerder China dan Rusland, te beschouwen als de aankondiging van een nieuwe grote cultuur, nu nog voor een deel aan het oog onttrokken door de 'pseudomorfose' van het oorspronkelijk westerse communisme. Maar het ligt meer voor de hand, als we toch nog even in Spenglers trant doorredeneren, om er een nieuwe episode in te zien van de strijd om de wereldmacht die hoort bij de 'civilisatie'-fase van de ondergaande westerse cultuur. Hoe het ook zij, de kans dat Duitsland, zelfs als machtigste natie van Europa, die strijd zal winnen is er sinds Spenglers tijd niet groter op geworden.

Wat we moeten doen in geval van verlies staat te lezen in *Der Mensch und die Technik*, Spenglers meest pessimistische geschrift uit 1931. De enige eervolle houding is dan om 'stand te houden op de verloren post' - net zoals de soldaat in Pompeii die tijdens de uitbarsting van de Vesuvius op wacht bleef staan terwijl de lava op hem neerdaalde, omdat men vergeten was hem af te lossen. Dit alles onder

het opwekkende motto, dat Spenglers helft van de moderne verdeeldheid kernachtig samenvat: 'Liever een kort leven vol daden en roem dan een lang zonder inhoud'.

(*De Nederlandse Boekengids*, Jrg. 2, nr. 6)